

N. R. MƏMMƏDOVA

Heydər Əliyev adına AAHM

CASE METODLARININ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ İŞLƏNİLMƏSİ

Maqalədə case-study metodunun mahiyyəti, üstünlükləri və onun tətbiq edilməsinə qoyulan tələblər açıqlanır.

Məlumdur ki, bu gün beynəlxalq ünsiyyət dili məhz ingilis dili hesab olunur və dünya inkişafının müasir şərtlərinə uyğun olaraq, ingilis dilinin peşəkarlıqla öyrənilməsinə böyük diqqət yetirilir. Son illərdə mütəxəssislər çoxlu sayda səmərəli metodiki materiallar işləyib hazırlamış, xarici dillərin, xüsusilə də ingilis dilinin tədris etmə metodikasına olan baxışları əsaslı şəkildə dəyişməyə imkan verən interaktiv texnologiyalardan istifadə edilməklə vəsaitlər və sorğu kitabları nəşr edilmişdir.

İngilis dilinin daha səmərəli və müasir tədris etmə metodikaları sırasına **keys-metodu** da aiddir. Bu metod (**Case-Study**) və ya konkret vəziyyətlər metodu, *case*- ingilis sözdündən əmələ gəlmişdir ki, bu da hal, hadisə, şərait (situasiya), vəziyyət mənasını verir. Bu metod aktiv (fəal) problemlili-situasuyalı təhlilə əsaslanmışdır ki, onun da məqsədi konkret tapşırıqların həlli (keys-lərin həlli) hesab olunur. Konkret vəziyyətlər (situasiyalar) metodu (**case-study**), oynanılmayan təqlidedici aktiv təlim metodlarına aiddir. **Case-study** metodunun bilavasitə məqsədi, konkret bir vəziyyəti (situasiyanı) (*case*) tələbə qruplarının birgə səylərlə təhlil etmək və onun praktiki həllini hazırlamaqdır. Sonda təklif edilmiş qərarların qiymətləndirilməsi və daha yaxşı qərarın seçilməsi icra olunur.

İlk dəfə **case-study** metodu xaricdə iqtisadiyyat və biznes-elmlərin öyrənilməsində istifadə olunmağa başlamışdır. **Keys-metod** texnikasının ötən əsrin 20-ci illərində Harvard biznes-məktəbində işlənilib hazırlanmış olduğu qəbul edilmişdir. Lakin, bu metodikanın əsası qədim zamanlara təsadüf edir. Sokrat bu metodun əsasını qoyanlardan olmuşdur. O, bir çox əsrlər əvvəl anlamışdır ki, hazır şəkildə insanın aldığı biliklər onun üçün elə də qiymətli deyil və ona görə də uzunömürlü olmur. Müəllimin tapşırığını o, təhsilalanlara artıq onların başlarında olan biliklərin müstəqil əmələ gəlməsinə yardım göstərməkdə gördüdü. Minilliklər sonra, əsasını Sokrat qoymuş metodun istifadəsi təhsildə əsaslı dəyişikliyə səbəb olacaqdır.

Müasir dövrdə iki klassik **case-study** məktəbi mövcuddur – Harvardın (amerikanın) və Mançesterin (avropanın). Birinci məktəb metodunun məqsədi, yeganə düzgün olan həllin axtarış təlimi, ikincisi isə əksinə, problemin bir neçə alternativ həllini nəzərdə tutur. Bu gün **case-study** metodu təhsildə aparıcı mövqə qazanmış, xarici təlim praktikasında fəal istifadə olunur və tələbələrini səciyyəvi problemlərin həlli vərdişlərini öyrədilməsində ən səmərəli (effektiv) təlim üsullarından biri hesab olunur. Harvard metodikası üzrə vəziyyət (situasiya) təlimi – bu, dinləyicilərin videomateriallardan, kompüter və proqram təminatından istifadə olunmaqla intensiv treninqdir. **Case-study** metodunun ali peşə təhsili praktikasında tətbiqi problemi müasir dövrdə aktual sayılır və bu iki tendensiya (ideya) ilə şərtləndirilir:

-birincisi təhsilin ümumi inkişaf istiqamətlərindən irəli gəlir. Müasir təhsilə baxışlar əsaslı şəkildə dəyişmişdir: əgər əvvəllər əsas diqqət başlıca olaraq hazır şəkildə təqdim olunmuş konkret biliklərin alınmasına yönəlmişdirsə, müasir dövrdə isə peşəkarlığın, bacarıq və vərdişlərin təfəkkür fəaliyyətinin, vacib informasiyanın yenidən işlənilmə bacarığının yaranmasına böyük diqqət yetirilir;

-ikincisi, gələcək mütəxəssislərin peşəkarlıq təliminə olan tələblərin inkişafından irəli gəlir ki, onlar da müxtəlif hallarda optimal davranış qabiliyyətinə, vaxtında alternativ həllər tapmağa malik olmalıdırlar.

Müasir dövrdə aktiv təlim metodları, o cümlədən, **case-study** metodu bir çox ölkələrin müxtəlif ali təhsil müəssisələrində kifayət qədər geniş tətbiq olunur. Tələbələrə təhsildə **case-study** metodundan istifadə öyrənilən fənlərə idrak marağın yüksəlməsinə imkan verir, qərarların qəbulunda tədqiq, kommunikativ və yaradıcı vərdişlərin inkişaf etdirilməsinə şərait yaradır. **Case-study** metodunun fərqli xüsusiyyəti, real həyatdan götürülən faktlar əsasında problemlə vəziyyətin yaranması sayılır. Tədris prosesinin **case**-texnologiyaları əsasında sənəti olması üçün iki şərtin: yaxşı **keysin** və tədris prosesindən ondan müəyyən istifadə metodikasının olması zəruridir. **Case-study** metodu-bu, praktiki tapşırıqların həllinə nəzəri biliklərin tətbiqinə imkan verən alətdir. Metod, tələbələrdə müstəqil təfəkkürün inkişaf etdirilməsinə, alternativ nöqteyi-nəzəri dinləmək bacarığına, həmçinin, öz fikrini söyləməyi bacarmağa şərait yaradır. Bu metodun vasitəsilə tələbələr analitik vərdişləri biruzə vermək və təkmilləşdirmək, komandada işləməyi öyrənmək, qoyulmuş problemin daha rəşional həllini tapmaq imkanına malik olurlar. Interaktiv təlim metodlarından biri olmaqla, **case-study** metodu açıq-aşkar üstünlüklərə malikdir. Belə üstünlüklərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- problemlə təlim prinsiplərindən istifadə, burada tələbələr real situasiyalar bazasında problemin həllinə vərdişlər əldə edirlər. Bu, hazır konstruksiyaları sadəcə əzbərləməklə sonradan danışımasına nisbətən daha effektivdir, belə ki, təkəcə bilik və anlaşıma deyil, həm də onlardan istifadə etmək, öz fikrini arqumentləşdirmək bacarıqlarını tələb edir;

- komandada işləmək vərdişlərinin əldə edilməsi (TeamJobSkills);

- ən sadə ümumiləşdirmə vərdişlərinin hazırlanması;

- təqdim etmə (prezentasiya) vərdişlərinin əldə edilməsi.

Keyslərin təsnifatı müxtəlif əlamətlərə görə icra olunur. Keyslərin təsnifatına geniş istifadə edilən yanaşmalardan biri, onların mürəkkəbliyi sayılır. Keyslərin aşağıdakı növləri fəqləndirilir:

- praktiki (əyani) keyslər. Bu keyslər daxil edilən vəziyyəti (situasiyanı) və ya hadisəni mümkün qədər realılıqla əksətdirməlidir;

- öyrədicə (təlim) keysləri. Təlim, onların əsas tapşırığı olaraq çıxış edir;

- elmi-tədqiqat keysləri, bu keyslər tələbənə tədqiqat fəaliyyətinə qoşulmağa yönləndirir.

Əslində hər keys özündə təlim funksiyasını daşıyır, lakin bu funksiya müxtəlif keyslərdə fərqli şəkildə ifadə olunur.

Keyslər, həmçinin, təlim prosesinin məqsəd və tapşırıqlarına əsaslanaraq təsnif edilə bilər. Bu halda aşağıdakı keys növləri fəqləndirilə bilər:

- təhlili və qiymətləndirməni öyrədənlər;

- problemin həllini və qərar qəbulunu öyrədənlər;

- problemin və bütövlükdə bu problemin həllinin şəklini verənlər.

Keyslərin müəyyən təqdim etmə standartı yoxdur. Bir qayda olaraq, keyslər çap edilmiş və ya elektron şəkildə təqdim olunur. Keyse fotoşəkillər, diaqramların, cədvəllərin daxil edilməsi, tələbələr üçün onu daha əyani edir. Çap edilmiş informasiya ilə işləmək və onu təhlil etmək asandır. Son zamanlar keyslərin multimedia ilə təqdim edilməsi daha geniş yayılmışdır. Keyslərin multimedia ilə təqdim edilməsi imkanları mənlil informasiya və interaktiv videotəsvir üstünlüyünə malikdir. Keysin böyüklüyü (həcmi) birbaşa onun təsnifatından asılıdır. Bərdən bir neçə səhifə həcmi tutan mini-keysona hesablanmışdır ki, o iki saatlıq praktiki məşğələ hissəsini tutacaqdır. Orta ölçüləri olan keys, adətən iki saatlıq məşğələni tutur, bir neçə onlarla səhifəyədək həcmli keys isə bir neçə praktiki məşğələ ərzində istifadə oluna bilər. Həmçinin, keys aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- maraqlı, sadə və anlaşılan dildə yazılmalı;

- vəziyyətin (situasiyanın) problemliliyi ilə fəqlənməli;

- istə müsbət, istərsə də mənlil nümunələr göstərməli;

- təhsilalanların intellektual səviyyəsinə uyğun, zəruri və kifayət qədər miqdarda informasiya tutmalıdır.

Təlim texnologiyaları kimi **case-study** metodundan istifadə mürəkkəb bir prosesdir. Burada aşağıdakı mərhələləri ayırmaq olar:

- keysin mənlil ilə tələbələrin tanıf edilməsi;

- keysin təhlili;

- keysin müzakirəsinin təşkili, diskussiyalar, təqdimatlar (prezentasiyalar);

- diskussiya iştirakçılarının qiymətləndirilməsi;

- diskussiyalara yekunların vurulması.

Tələbələrin **keysin** mənlil ilə tanıfı, daha tez-tez onun müzakirəsinə bir neçə gün qalmış həyata keçirilir və bu tələbələrin müstəqil işi deməkdir. Bu zaman hazırlığa ayrılan vaxt **keysin** növü, onun həcmi və mürəkkəbliyi ilə müəyyən olunur. Keyse işin ümumi sxemini aşağıdakı şəkildə təqdim etmək olar:

- ilk növbədə **keysin** həlledici problemlərini aşkar etmək və hansıların xüsusilə həll üçün vacib olmalarını dərək etmək;

- keysin** vəziyyət (situasiya) kontekstinə daxil olmaq, onun başlıca iştirak edən şəxsinin kimliyini təyin etmək, təhlil üçün zəruri faktları və anlayışları seçmək, tapşırıqların həllində hansı çətinliklərin yaranma biləcəyini anlamaq;

- növbəti mərhələ tədqiqat metodunun seçilməsi hesab olunur.

Elə də böyük olmayan **keys**lərin müzakirəsi bilavasitə məşğələlərdə icra oluna bilər. Suallar, adətən əvvəlcədən hazırlanır və tələbələrə **keysin** mənlil ilə birlikdə təklif edilir. **Keys**lərin müzakirəsinin təşkili, adətən iki metodla (üsulla) əsaslandırılır. Onlardan birincisi, ənənəvi Harvard metodu-açıq diskussiya adını daşıyır. Digər alternativ metod, fərdi və ya qrup şəklində sorğu ilə əlaqəli olan metoddur ki, bu metodun gedişində də tələbələr özlərinin həllərini təklif edir, təqdimat edirlər. Bu metod müəllimin işini xeyli asanlaşdırır, belə ki, hər tələbə məşğələ ərzində bir neçə dəfə dindirilir. Metod tələbələrdə kommunikativ vərdişləri inkişaf etdirir, onlara öz fikirlərini dəqiq ifadə etməyi öyrədir.

Bu metod Harvard metoduna nisbətən daha az dinamikliyi ilə fəqlənir. Açıq diskussiyada təhsilalanların təşkili və onlara nəzarət daha mürəkkəbdir. Diskussiya **case-study** metodunda mərkəzi yeri tutur, lakin ondan o halda istifadə məqsəduyğundur ki, bu zaman tələbələr xeyli dərəcədə müstəqil təfəkkürə malik olur, özlərinin nöqteyi-nəzərlərini arqumentləşdirməyi, sübut etməyi və əsaslandırmağı bacarırlar. **Case-study** metodu tələbələrin hazırlığını, onlardan müstəqil (sərbəst) işləmə vərdişlərinin nolmasını tələb edir. Tələbələrin diskussiyaya hazır olmalarının **keysin** səthi müzakirəsinə gətirib çıxara bilər. Bu halda tədris prosesi müəllimdən informasiyanın əldə edilməsinə keçir. Bu səbəbdən **keysin** müzakirəsi və təhlili zamanı "beyin həmləsi" və ya "beyin hücumu" kimi adlanan metoddan istifadə məqsəduyğundur. Bu metod problemlərin qrup şəklində həllə metodunu kimi, ötən yüzilliyin 30-cu illərində A.Osborn tərəfindən təşkil edilmişdir. XX yüzilliyin sonuna doğru "beyin hücumu" təlim praktikasında xüsusi məşhurluq (populyarlıq) qazanmışdır. Təlim prosesində "beyin həmləsi" tələbələrin yaradıcılıq fəallığı inkişafının vacib vasitəsi kimi çıxış edir, həmçinin onlara diskussiyalar zamanı yenilikdən (stereotiplilikdən) və qorxudan imtina etməyə kömək edir, əlverişli psixoloji şəraitin və qarşılıqlı inamın (etibarın) yaranmasına şərait yaradır. Diskussiyalar zamanı "beyin həmləsi" nə rəğmənlil mətluq demokratiyaya riayət olunur. iştirakçılar tərəfindən təhqid istisna edilir. Dərsdə təhsilalanlar dərxdim, düşünməyi, təhlil etməyi, diskussiya aparma vərdişlərini inkişaf etdirməyi öyrənirlər. Və nəhayət, hətta zəif müvəffəqiyyətli təhsilalanlar belə sualların müzakirəsində iştirak edə bilərlər, belə ki, öyrənilməsi lazım olan birmənlil cavablar olmur. Onlar özləri cavabları təklif edə bilərlər.

İstənilən digər metodda olduğu kimi, bu metodun da istifadədə öz çətinlikləri vardır. Hər şeydən əvvəl, **keys** dərsləri üçün savadlı (mükəmməl) hazırlanması çox vaxt lazımdır. **Keys** metoddan istifadə olunarkən pedaqoqun üzərinə çox böyük məsuliyyət qoyulur. Pedaqoq üçün, pedaqoji ustalılıq və zaman tələbədən mürəkkəb tapşırıqlı **keysin** hazırlanmasıdır, yəni problemlə vəziyyətin (situasiyanın) qoyulduğu müvafiq real materialın seçilməsidir. O, **keysin** təqdim edilmə formasını düşünməli, tələbələrin fəaliyyətini planlaşdırmalı, fərdi və qrup şəklində işləmə formalarını uyğunlaşdırmalıdır. Bundan əlavə, diskussiyaya rəhbərlik edərkən, müəllim hər tələbənə diskussiyada iştirakına nail olmalı, lehinə və əleyhinə arqumentləri dinləməli, diskussiya prosesinə nəzarət etməlidir. Pedaqoq üçün sadə olmayan an – qiymətləndirmədir, çünki hər bir iştirakçının

işini, onun fəallığını və orijinallığını qiymətləndirmək tələb olunur, eyni zamanda onun biliklərini obyektiv qiymətləndirmək zəruridir.

Diskussiya iştirakçılarının qiymətləndirilməsi **case-study** metodu vasitəsilə təlimin vacib problemi sayılır. Biliklərin yoxlanılması və qiymətləndirilməsi didaktik təlim prinsiplərinə uyğun aparılmalıdır. Bu halda obyektivlik, təhsilənlərə eyni tələblərin irəli sürülməsi, hər kəsə ədalətli münasibət də daxil olmaqla, bu kimi tələblər nəzərə alınmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, nəticələrin ənənəvi beşballıq qiymətləndirmə sistemi keysin işinə yaxşı uyğun gəlmir. Onu 100-ballıq sistemə keçirilməsi məqsədyönlüdür.

Keys metodundan istifadədə bütün çətinliklər nəzərə alınaraq, tələbələrə baza biliklərini təmin edən ənənəvi metod da daxil olmaqla, ondan digər təlim metodları ilə yanaşı istifadə edilməsi zəruridir. **Case-study** metoduna hədsiz həvəs ona gətirib çıxara bilər ki, gələcək mütəxəssis zəruri bazası olsun, onun bütün bilikləri müəyyən metodoloji prinsip və ya sistemlər olmadan çoxlu vəziyyətləri (situasiyaları) bilməsi ilə nəticələnsin. Bu metodun tətbiqi metodiki cəhətdən əsaslandırılmış və təmin edilmiş olmalıdır. Bu, bütövlükdə təhsil proqramı üzrə tədris prosesinin təşkili səviyyəsində olduğu kimi, həm də onun ayrı-ayrı müəllimlərə planlaşdırılması səviyyəsində zəruri olmalıdır. Tədris fənlərinə və onların fəsilələrinə, ənənəvi təlim texnologiyalarına nisbətən **case-study** metodunun tətbiqi daha çox effect (səmərə) verə biləcək, ekspert qiymətləndirilməsi zəruridir. Bu məsələlər metodiki şüurda müzakirə predmeti olmalı və müəllimlərin ixtisaslarının artırılması məqsədi daşmalıdır.

Bu baxımdan, müasir dövrün tələblərinə cavab verən, **case-study** metodu interaktiv təlim metodu olaraq, xarici dillər də daxil olmaqla, elmin müxtəlif sahələrini ələ alır. Nəticə etibarilə keys-metod ingilis dili üzrə məşğələlərdə müvəffəqiyyətli istifadə oluna bilər, axı o tələbələrə peşəkar hazırlığını təmin edir və təhsilə maraqla formalaşdırır. Eyni zamanda **case-study** metodu tələbəyə fərqli düşünməyə və hərəkət etməyə imkan verən, təfəkkür tərzini də çıxış edir. Problemin həlli həvəsi tələbələri sadəcə keysi oxumaq deyil, həm də onu diqqətlə öyrənməyə, bütün faktları və detallara yiyələnməyə sövq edir. Belə öyrənmənin gedişində yeni leksikaya, idiomalara, mətnlərdə çoxsaylı qarşılaşdığımız yeni sintaksis strukturlara yiyələnmə baş verir.

Beləliklə, qrup üzvləri qarşısında çıxışların zəruriliyi tələbələrə öz mülahizələrini əsaslı surətdə hazırlamağa məcbur edir. Qrup qarşısında duran problemi müsbət həll etmək qabiliyyətindəki peşəkar bilik və əminlik, xarici dildə kommunikativ bacarıqlara yiyələnmək üçün əlavə stimula sayılır. Hər diskussiya iştirakçısı öz nöqtəyi-nəzərini irəli sürmək, mübahisəli məsələləri arqumentləşdirmək imkanına malikdir. Bu dil üzrə biliklərin təkmilləşdirilməsi və danışıq nitqində istifadə edilməsi istiqamətində işləmək həvəsini stimullaşdırır.

Şübhəsiz ki, keys-metodun tətbiqi pedaqoqdan keyslərin yaradılması üzrə hazırlığa çox vaxt tələb edir, lakin bu metod pedaqoqa (əgər o bu metodu tam şəkildə mənimsəmişsə) təhsilənlərdə müstəqil təfəkkür, öz nöqtəyi-nəzərini arqumentləşdirmək, sübut etmək və əsaslandırmaq bacarığını formalaşdırmağa imkan verir. Müəllim öz əməyinin nəticələrini gördüyü zaman, o öz işində böyük zövq alır.

ƏDƏBİYYAT

1. Долгоруков А. Метод кейсов как современная технология профессионально-ориентированного обучения. <http://ruscode.ru/> 2012/05/cose-5.pdf
2. Плутников М.В., Чернявская О.С., Кузцова Й.В. Технология Кейс метода. Методическая пособие. Нижний Новгород: 2014. 208 с.
3. Ильина О.К. Использование кейс-метода в практике преподавания английского языка. МТИМО-Универ. 2009. С.253-261.
4. Абрамова С.Ю., Белозерова Ю.В. Использование кейс-метода на уроках английского языка // VI международная конференция. Актуальные вопросы современной педагогики. Уорс 05.03.2015.